

Система освіти Радянської Буковини напередодні незалежності України

В. С. Лучко, І. В. Житарюк, В. М. Лучко

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Paper received 05.11.21; Accepted for publication 22.11.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2021-259IX101-12>

Анотація. У роботі досліджуються питання, що стосуються системи освіти, зокрема математичної, Радянської Буковини напередодні незалежності України. Акцентовано на тому, що наприкінці перебування краю у складі Радянської України у ньому було запроваджено загальне обов'язкове навчання дітей шкільного віку; ліквідовано неписьменність дорослого населення; підвищено рівень якості навчання і підготовки висококваліфікованих фахівців різних галузей народного господарства і науки, зокрема і математики.

Ключові слова: незалежність, математика, Радянська Буковина, Україна, система освіти, якість навчання.

Постановка проблеми. Регіони України як люди – у кожного своє обличчя, свої неповторні особливості тощо. Їх вирізняє різне, специфічне життя, яке перегукується із долею тих, хто живе й працює у цих регіонах. І здається інколи, що певний регіон України є не лише територіальною одиницею, а цілісним живим організмом, де як у краплі води, відображається розмаїття довкілля. Саме з цих міркувань, ми маємо нагоду розглянути певні особливості системи освіти в одному з регіонів України – Буковині, напередодні отримання Україною незалежності. Адже лише порівнюючи різні етапи існування краю, можна судити про ті рушійні зміни в освітньому середовищі, які відбувалися у ньому.

Феномен історії освіти Буковини та Хотинщини є, певною мірою, унікальним, з огляду на те, що унаочнює процес розвитку і збереження самобутності української національної школи, формування світоглядних засад жителів краю у різні історичні етапи, зокрема й перебування у складі УРСР.

Багато що змінилося в житті краю, а особливо в системі освіти, за часів його перебування у складі УРСР, а тому, на нашу думку, актуальним є питання розгляду стану системи освіти Радянської Буковини напередодні отримання Україною незалежності.

На особливу увагу заслуговує аналіз процесів, які відбулися у Чернівецькій області напередодні незалежності України, зокрема тих, що стосуються принципів системної професійної підготовки науково-педагогічних фахівців у сфері математики, формування української математичної школи тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що у роки комуністичної ідеології переважна більшість інформації про розвиток української освіти, особливо її здобутки та діяльність відомих громадських і освітніх діячів Буковини та Північної Бессарабії, була забороненою, а доступ до неї – закритим. Незважаючи на цензуру з боку влади, в 50-80-ті роки ХХ ст. науковці університету публікували дослідження про історію розвитку і соціально-економічні проблеми краю, освітні процеси тощо, де вперше було введено в обіг нові матеріали й архівні джерела.

Вітчизняні науковці В.М. Ботушанський, О.В. Добрянський, І.В. Зибачинський, Р.П. Ростікус, Ю.І. Макар, О.М. Масан, Л.П. Михайлина, Д.І. Пенішкевич, Д.М. Щербина та ін. досліджували й історію розвитку освітніх процесів Буковини і Хотинщини, а І.В. Житарюк – розвиток математичної освіти і науки [3].

Проте, незважаючи на означений формат наукових досліджень, не простежується системний підхід щодо

детального вивчення системи освіти в краї напередодні незалежності України та її аналізу з позицій сучасності.

Метою статті є обґрунтування особливостей системи освіти Чернівецької області напередодні незалежності України.

Виклад основного матеріалу дослідження. За радянської доби систему освіти і науки та культури вважали важливим знаряддям духовного впливу на населення Чернівецької області, особливо на підрастаюче покоління, з метою прищеплення комуністичної ідеології і тим самим виховання покірних громадян в майбутньому, лояльних до радянської влади. А тому при входженні краю до складу УРСР всі заклади освіти було переведено на українську мову викладання, а в місцях компактного проживання румунів (молдованів) дозволено використання румунської (молдавської) мови у відповідних закладах. Варто зауважити, що напередодні незалежності України в краї існували школи з російською мовою викладання (їх було значно більше при входженні краю до складу УРСР, оскільки зі східних регіонів України в школи області було відряджено 1009 вчителів, більшість з яких була російськомовною), а також в закладах вищої освіти окремі викладачі проводили заняття на російській мові. Зазначимо, що 1940/1941 навчального року у м. Чернівці було всього 36 шкіл – з них одна неповна середня школа для дітей з вадами слуху, одна – для сліпих, одна – для розумово відсталих, 13 середніх, 10 початкових і одна юнацька спортивна школа [4].

Реалізація загального обов'язкового навчання супроводжувалася розвитком шкільної мережі в області та кількості учнів у ній. Проте, за укрупнення шкіл, відбулося їх скорочення (див. табл. 1 в якій відображено статистичні дані щодо кількості шкіл, учителів та учнів в краї при входженні до складу УРСР і напередодні незалежності України). При цьому було допущено певні помилки, в результаті чого в багатьох селах області закривали початкові школи, зокрема, у 1990 р. 89 населених пунктів краю залишилися без освітніх закладів.

У зв'язку зі зниженням народжуваності, урбанізацією, а також переходом частини учнів на навчання у професійно-технічні училища, у багатьох сільських школах кількість учнів різко скорочувалася, а наповнюваність класів ставала мінімальною.

Варто зазначити, що наприкінці 80-х років ХХ ст. стали сприятливими умови для розвитку національних шкіл, зокрема розроблено програму для зміни їх мовної мережі, що особливо було актуальним для

чернівецьких шкіл. Крім того, у цей період простежується русифікація освіти, яскравим показником чого є те, що із 38 шкіл м. Чернівці 23 були російськомовними.

Таблиця 1. Статистичні дані про навчальні заклади Чернівецької області

Тип школи	Навчальний рік	
	1940/1941	1990/1991
Початкові	371	59
Неповносередні	142 (семирічні)	142 (восьмирічні)
Середні	25	238
Інші	13	14
Робітничої і сільської молоді та дорослих	15	-
Всього	553	453
Всього вчителів (тис.)	3,455	11,576
Всього учнів (тис.)	140,9	143,011

Забезпечення навчального процесу потребувало збільшення кількості вчителів, а тому їх підготовка була одним з головних завдань у галузі народної освіти краю та держави загалом. З наведених в таблиці 2 статистичних даних щодо кількості вчителів та їх освітнього рівня прослідковується відчутне збільшення чисельності вчителів у порівнянні з періодом входження краю до складу УРСР, проте намітилася й тенденція зменшення їх чисельності, що було пов'язано зі зменшенням учнівського контингенту, а також переходом учителів у інші сфери діяльності в зв'язку з економічною кризою в країні та відповідно не високою зарплатою. Водночас відбувалася якісна зміна складу вчителів, тобто збільшувалася їх кількість з вищою освітою (див. табл. 2).

Таблиця 2. Статистичні дані про педагогічні кадри Чернівецької області

	Навчальний рік	
	1940/1941	1990/1991
Всього працювало вчителів	3455	11576
З вищою освітою	544	9411
З незакінченою вищою	919	344
З середньою спеціальною та педагогічною освітою	1357	1806
З середньою освітою	487	15
З незакінченою середньою	148	-

Органи народної освіти регулярно організовували курси і семінарські заняття для вчителів, до проведення яких залучали викладачів Чернівецького державного університету, співробітники інституту вдосконалення вчителів та кращих учителів області. Зокрема у Чернівецькому державному університеті у зазначений період діяв факультет підвищення кваліфікації викладачів середніх спеціальних навчальних закладів.

Зазначимо, що покращенню рівня математичної освіти учнів сприяли добротні розроблені навчальні плани і програми з математики, які були однаковими для усіх загальноосвітніх навчальних закладів СРСР (див., наприклад, [5], на математику відводилося в середньому 6 год. на тиждень), позакласна робота з математики, вимірювальні роботи на місцевості, збільшення кількості математичних гуртків і централізований підхід щодо їх роботи. Це сприяло успішному навчанню майбутніх студентів ЗВО на спеціальностях, де вивчали математичні дисципліни.

Підготовка відповідних фахівців з природничо-математичного профілю та відкриті галузеві науково-дослідні лабораторії, інститути, були в основному пов'язані з існуючими в регіоні підприємствами військово-промислового комплексу, що в свою чергу потребувало розширення шкільної мережі та значної кількості вчителів, а тому їх підготовка була одним з головних завдань у галузі народної освіти наприкінці 80-х років ХХ ст.

Формування кадрів радянської інтелігенції через систему ЗВО було одним із важливих питань боротьби за соціалістичні перетворення у західних областях України. Завдання подальшого розвитку промисловості, сільського господарства, культури, науки, поставлені Комуністичною партією і Радянським урядом, визначили напрямки розвитку і мету вищої школи – основного джерела забезпечення народного господарства висококваліфікованими радянськими спеціалістами. Проте наміталася тенденція спаду зацікавленості розвитком підприємств військово-промислового комплексу та тенденція роззброєння, що впливало з перебудовних процесів у країні.

Науково-технічний прогрес, потреби народного господарства регіону у кваліфікованих кадрах спонукали до розширення номенклатури спеціальностей, зокрема: економіка і управління виробництвом, біотехнічні й медичні апарати та системи, агрохімія та ґрунтознавство, математичне моделювання тощо. Кількість фахівців із вищою освітою зросла і становила біля 54,5 тис. осіб у 1989 р., а середньою – збільшилася майже в 7 разів і становила 101,7 тис. осіб [1; 2; 7], але водночас зменшувалася їх затребуваність у народному господарстві.

Відповідно збільшувалася кількість студентів у вищих навчальних закладах Чернівецької області, зокрема і вихідців з місцевого населення, що було запорукою підготовки національно свідомої місцевої інтелігенції. Якщо у 1940/1941 н. р. кількість студентів у вищих навчальних закладах області становила понад 605 осіб, то у 1990/1991 н. р. лише у Чернівецькому університеті їх було біля 12000 [6, с. 150; 7].

Для забезпечення навчального процесу Чернівецькому університету необхідні були кваліфіковані науково-педагогічні кадри. Професорсько-викладацький склад поповнювався як за рахунок інших науково-навчальних закладів країни, так і підготовкою їх шляхом навчання в аспірантурі університету. Якщо в 1940/1941 н. р. науково-педагогічну роботу виконувало 59 працівників, з яких 16 – доцентів, кандидатів наук, то в 1990/1991 н. р. понад 600 науково-педагогічних і 450 наукових працівників, з яких 60 – докторів і майже 400 – кандидатів наук. Варто зазначити, що третина з них були уродженці Чернівецької області, близько чверті – вихідці із західних областей України, ще одна третина – з інших областей України, решта з поза меж області [7, с. 21].

Напередодні часів незалежності України відбулися й помітні зміни в матеріально-технічному оснащенні процесу навчання, зокрема відкрито лінгафонні кабінети, поширювалося використання електронно-обчислювальних машин як у навчальному процесі, так і в наукових дослідженнях тощо. Водночас на етапі перебудови системи вищої освіти зусилля науково-педагогічних працівників спрямовували на по-

дальшу розробку й теоретичне обґрунтування концепції оновлення й розвитку вищої професійної освіти, посилення фундаментальної підготовки випускників університету, на врахування регіонально-галузових вимог, гуманітаризацію освіти й демократизацію педагогічного процесу, підвищення якості професійної підготовки фахівців.

Виробнича практика ставала важливою при підготовці майбутніх фахівців. Базовими підприємствами й установами були провідні галузеві науково-дослідні заклади, експериментальні лабораторії, конструкторські бюро виробничих об'єднань, а також кращі загальноосвітні й спеціальні середні школи.

У цей час Чернівецький університет став одним з провідних осередків науки і підготовки кадрів для різних сфер господарства й культури західного регіону та України.

У зв'язку з розвитком кібернетики, військово-промислового комплексу, появою комп'ютерної техніки виник попит на нові спеціальності, пов'язані з використанням електронно-обчислювальної техніки, набула актуальності потреба у базах практики, якими стали науково-обчислювальна лабораторія та Черні-

вецький філіал Київського інституту автоматики, де студенти математичного факультету проходили практику, їх фахового зростання та працевлаштування випускників. Назрівала потреба у створенні комп'ютерних класів.

Тематика наукових досліджень на математичному факультеті зазначеного періоду залежала, насамперед, від керівників структурних підрозділів і переважно стосувалася теорії диференціальних рівнянь і теорії функцій. Наприкінці 80-х років XX ст. зросла кількість науково-педагогічних кадрів пенсійного та передпенсійного віку, що свідчило про помітне «старіння» науково-викладацького колективу факультету. Крім того, для розвитку фундаментальних досліджень виділявся вкрай малий обсяг фінансування.

Висновки. Освітня і наукова діяльність не може відбуватися ізольовано від соціально-політичних процесів України, а відношення науки й економіки, науки і влади завжди були і є проблематичними. Наука і освіта потребують значних інвестицій і не завжди стовідсотково прибуткових, ба більше, вплив їх на суспільне життя є суперечливий, а тому важлива ще й гуманістична оцінка можливостей науки і освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буковина: історичний нарис / [За ред. С.С. Костишина] В.М. Ботушанський (відп. ред.), О.В. Добжжанський, Ю.І. Макар, О.М. Масан, Л.П. Михайлина. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.
2. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). Ф. Р-3: Чернівецький облвиконком, загальний відділ, 1989-1992 рр. Оп. 4. Т. 8. Спр. 2949: Документи про роботу органів статистики (інформації, довідки, 23 січня – 11 серпня 1989 р.). 100 арк.
3. Житарюк І.В. Розвиток математичної освіти і науки Буковини та Північної Бессарабії (середина XIX – поч. XXI ст.): Дисертація на здобуття наукового ступеня д-ра іст. н.; спец. 09.00.12 – українознавство. Київ, 2010. 577 с.
4. Партійний архів Чернівецького обкому компартії України. Ф. 1: Чернівецький обком компартії України. Оп. 12. С. 12: Звіт обласного відділу народної освіти про роботу шкіл за перше півріччя 1940/1941 навчального року. 18 арк.
5. Програми середньої загальноосвітньої школи: Математика 5-11 класи / Відповідальний за випуск Г.М. Литвиненко. Київ: Радянська школа, 1991. 97 с.
6. Ростікус Р.П. Розвиток і зміцнення вищої школи в західних областях України в післявоєнний період. Чернівці: Вид-во ЧДУ, 1957. 218 с.
7. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Імена славних сучасників / Редкол.: С.В. Мельничук (голова), В.М. Ботушанський та ін. Київ: Світ успіху, 2005. 287 с.
8. Щербина Д.Н. Развитие народного образования на Буковине. Черновцы, 1961. 283 с.

REFERENCES

1. Bukovina: historical sketch / [ed. by S. S. Kostyshin, V.M. Botoshansky (resp. ed.), A. V. Dobzhansky, Y. I. Makarov, A. M. Masan, L. P. Mikhaylin. Chernivtsi: Green Bukovina, 1998. 416 p.
2. State Archives of Chernivtsi region. Ф. Р-3: Chernivtsi Regional Executive Committee, General Department, 1989-1992. Op. 4. T. 8. Spr. 2949: Documents on the work of statistical bodies (information, references, January 23 - August 11, 1989). 100 s.
3. Zhytaryk I.V. Development of mathematical education and science of Bukovina and Northern Bessarabia (mid XIX - early XXI centuries): Thesis for obtaining the degree of Doctor of Historical Sciences; specialty 09.00.12 - Ukrainian studies (historical sciences). Kyiv, 2010. 577 p.
4. Party archive of the Chernovtsy Regional Committee of the Communist Party of Ukraine. F. 1: Chernivtsi Regional Committee of the Communist Party of Ukraine. Op. 12. C. 12: Report of the regional department of public education on the work of schools for the first half of the 1940/1941 academic year. 18 s.
5. Programs of secondary school: Mathematics 5-11 classes / Responsible for the issue of GM Litvinenko. Kyiv: Soviet school, 1991. 97.
6. Rostiscus R.P. Development and strengthening of higher education in the western regions of Ukraine in the postwar period. Chernivtsi: the view of the ChSU, 1957. 218 p.
7. Chernivtsi National University named after Yuri Fedkovich. The names of glorious contemporaries / Redcock.: S.V.Melnichuk (head), V.M. Botushansky and others. Kyiv: The World of Success, 2005. 287 p.
8. Sherbyna D.N. Development of National Education in Bukovina. Chernivtsi, 1961. 283 p.

The education system of Soviet Bukovina on the eve of Ukraine's independence

V. S. Luchko, I. V. Zhitaryuk, V. N. Luchko

Abstract. The paper examines issues related to the education system, in particular mathematics, Soviet Bukovina on the eve of Ukraine's independence. It is emphasized that at the end of the region's stay in Soviet Ukraine, general compulsory education for school-age children was introduced; the illiteracy of the adult population has been eliminated; the level of quality of education and training of highly qualified specialists in various branches of the national economy and science, including mathematics, has been increased.

Keywords: independence, mathematics, Soviet Bukovyna, Ukraine, education system, quality of education.